

REVIZUIRI ȘI NOI IDENTIFICĂRI DIN BIBLIOTECA MITROPOLITULUI MOLDOVEI ȘI SUCEVEI IOSIF NANIESCU

LĂCRĂMIOARA MANEA
Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea

Revisions and New Identifications in the Library of Iosif Naniescu Metropolitan of Moldavia and Suceava

ABSTRACT

Iosif Naniescu (1818-1902) was appointed Metropolitan of Moldavia and Suceava on June 10, 1875, ruling until death. He built a huge library, considered one of the largest Moldavian libraries of the 19th century. From his lifetime, understanding the need for a large national library, Iosif Naniescu donated to the Romanian Academy rare Romanian and foreign books, precious manuscripts and documents from his archive, in 1884, 1888, 1892, 1894, 1895, 1900 and 1901. However, he made the most substantial donations since 1894, the Library of the Romanian Academy enlarging its collections with over 10,000 volumes.

In the patrimony of the Eco-Museum Research Institute "Gavrilă Simion" Tulcea, 44 volumes from the personal library of Metropolitan Iosif Naniescu come from the Library of the Romanian Academy (collection from 1978-1980). All these copies of the Romanian book, printed in 1800-1876, bear the stamp with the text «The Library of Iosif Naniescu Metropolitan of Moldavia and Suceava. Given to the Romanian Academy in 1894» and entered the Academy's collections with his donations in February-March 1894, which exceeded 3,000 books. In 2011, we published 34 titles of old and modern Romanian books, varied in content. Later we identified another 10 books with the ex-libris stamp mentioned above, an unpublished list that we introduced into the scientific circuit. We mention some of these books from Iosif Naniescu's library: Nicolae Mavrocordat, *Filotheou Parerga*, Vienna, 1800; Antioh Cantemir, *Satire și alte poetice compuneri (Satires and other Poetic Compositions)*, Iasi, 1844; Ion Heliade-Rădulescu, *Vocabularu de vorbe streine în limba română (Vocabulary of Foreign Words in Romanian)*, Bucharest, 1847; Chateaubriand, *Eventurile celui din urmă Abenseragiu (The Adventures of the Last Abencérage)*, Bucharest, 1852.

The contributions to the knowledge of Metropolitan Iosif Naniescu's library highlight the collector, the patriot, the theologian and the great Romanian Hierarch of Moldavia.

Cuvinte-cheie: Iosif Naniescu, biblioteca mitropolitului Moldovei și Sucevei Iosif Naniescu, ștampila ex-libris, carte românească veche, carte românească modernă, Biblioteca Academiei Române

Key words: Iosif Naniescu, library of Iosif Naniescu Metropolitan of Moldavia and Suceava, ex-libris stamp, old Romanian book, modern Romanian book, Romanian Academy Library

Preliminarii

În anul 2011 au fost publicate 34 de volume aflate în patrimoniul Institutului de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea, majoritatea fiind cărți românești imprimare după 1830, care au făcut parte din biblioteca personală a mitropolitului Iosif Naniescu (1818-1902), toate purtând ștampila rotundă, în

tuș albastru, cu textul «Biblioteca Mitropolitului Moldovei și Sucevei Iosif Naniescu. Dăruită Academiei Române în 1894» (**Fig. 1**), ce se poate considera chiar un ex-libris¹.

Fără a fi un caz singular, conform acestei ștampile și unor documente din arhive și de la Biblioteca Academiei Române (în continuare BAR), mai precis conform unor inventare ale bibliotecii mitropolitului descoperite și valorificate de câțiva specialiști², se știe că, din timpul vieții sale, în anii 1894, 1895, 1900, Iosif Naniescu și-a dăruit aproape întreaga bibliotecă Academiei Române, în total peste 10.000 de volume, cifră precizată în propriul testament întocmit la 8 noiembrie 1900, în București: „Toată averea mea, dar constând din cărți, manuscrise și diferite documente, aflate aci în București, în casele locuite de mine în curtea Bisericii Antim și la Iași în reședința mitropolitană, cărți și manuscrise din care peste zece mii bucăți am dăruit Academiei Române [...]”³. Astfel, sunt cunoscute exemplare prețioase de carte veche românească și străină, manuscrise de valoare, broșuri, precum și numeroase documente istorice și documente personale din arhiva proprie, mai ales corespondența publicată a lui Iosif Naniescu cu nume importante din epoca sa – muzicologul și dirijorul Gavriil Musicescu, librarul Danielopolu din București, V. A. Urechia, Dimitrie A. Sturdza, Take Ionescu, Vasile Alecsandri, episcopul Hușilor Iosif Gheorghian ș.a. Se cunosc, de asemenea, lucrările unor mari bibliologi, profesori, cercetători, precum Constantin Litzica, Gabriel Ștrempel, Mihai Mitu, care au publicat manuscrise grecești și românești păstrate la BAR, implicit și pe cele provenind din donațiile lui Iosif Naniescu, la care ne vom referi în acest studiu. Firește, amintim în acest context și faptul că au existat numeroase preocupări legate în mod deosebit de viața și activitatea teologică a lui Iosif Naniescu.

Miile de cărți și manuscrise care i-au aparținut mitropolitului Moldovei și Sucevei, nefiind în totalitate publicate, se regăsesc în prezent în colecțiile BAR, dar și în alte biblioteci sau colecții datorită circulației cărților de-a lungul

¹ Manea 2011, p. 436-445.

² Menționăm puținele contribuții cu privire la biblioteca mitropolitului Iosif Naniescu: Dudu 1940; Costinescu, Marinescu 1974, studiu care valorifică manuscrisul nr. 4409 de la BAR, conținând unul dintre inventarele bibliotecii mitropolitului; Ciubotaru 2012, prin care autorul valorifică manuscrisul nr. 1637 descoperit la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale, filiala Iași (SJAN Iași), cu inventarele cărților donate BAR de Iosif Naniescu în mai multe etape cuprinse între 26 februarie 1894 și noiembrie 1900.

³ *Apud* Ciubotaru 2012, anexa V, p. 271-276. Testamentul mitropolitului Iosif Naniescu, legalizat și sigilat la 11 noiembrie 1900 în București, se păstrează microfilmata la SJAN Iași. În acest document mitropolitul înscrie și dorința ca cele rămase din biblioteca personală să ajungă tot la BAR: „Toate cărțile mele, manuscrisele și documentele, câte se vor afla în locuința mea din București și Iași, rog pe Dl. Dimitrie A. Sturdza a le dăruia Academiei Române până la cea din urmă hârtie scrisă, ca acolo unde am dat, fiind eu încă în viață, mare parte din ele, aci să se păstreze de-a pururea [...]”.

secolelor și practicilor mai vechi de preluare de fonduri din BAR de către alte instituții din țară. Așa s-au constituit, într-o oarecare măsură, colecțiile speciale de cărți și periodice ale muzeului tulcean în anii '70-'80 ai veacului trecut. În ultimii ani au fost identificate, cu aceeași ștampilă (vezi supra), noi exemplare din biblioteca marelui teolog colecționar de cărți și manuscrise, pe care le introducem în circuitul științific, alăturându-ne astfel autorilor care au întocmit liste cu donații ale mitropolitului Iosif către Academia Română.

Cărturarul și mitropolitul Iosif Naniescu. Date biografice

Iosif Naniescu, arhiepiscop și mitropolit al Moldovei și Sucevei, a fost unul dintre ierarhii de vază ai Bisericii Ortodoxe Române din secolul al XIX-lea. Animat de o mare dragoste de neam și țară, Iosif Naniescu s-a înscris în rândul teologilor cu profunde preocupări culturale și sociale, care trebuie reținute și apreciate deopotrivă.

S-a născut la 15 iulie 1818 în Basarabia, în satul Răzălăi (jud. Soroca, Republica Moldova), ca fiu al preotului Anania Mihalache și al Theodosiei, la botez primind numele de Ioan. A rămas orfan de tată la vârsta de doi ani. În 1831, unchiul său, ierodiaconul Teofilact, l-a dus la Mănăstirea Sfântul Spiridon din Iași ca să învețe carte. Aici a deprins scrisul, cititul, tipicul și muzica psaltică. În 1834, Teofilact a fost numit egumen la Mănăstirea Sfântul Proroc Samuil din Focșani, unde îl aduce și pe nepotul său. Un an mai târziu, Teofilact și tânărul Ioan se aflau la Episcopia Buzăului, condusă de Chesarie (1784-1846). La 23 noiembrie 1835 a fost călugărit sub numele de Iosif și hirotonisit diacon chiar de către episcopul Chesarie, în Catedrala Buzăului. Ca ucenic al lui Chesarie, în 1836, ierodiaconul Iosif Naniescu și-a început studiile teologice la Seminarul din Buzău, înființat în acel an. Pentru toate acestea, episcopul Chesarie al Buzăului a rămas pentru Iosif Naniescu modelul pe care l-a prețuit cel mai mult în viață⁴.

Apoi, între 1840 și 1847 a urmat cursurile Colegiului „Sfântul Sava” din București. Din această perioadă, încă de tânăr, Iosif a avut preocupări lingvistice, fapt demonstrat de Mihai Mitu în urma cercetării manuscrisului cu nr. 4400 din colecțiile BAR, care conține, între altele, o încercare a lui Iosif Naniescu de întocmire a unui dicționar etimologic al slavismelor din limba română⁵.

În anul 1849 a fost numit egumen la Mănăstirea Șerbănești-Moremglav din Râmnicu-Vâlcea, iar în noiembrie 1852 a fost făcut protosinghel de către Calinic, episcopul Râmnicului. Pe la 1857 apare ca egumen la Schitul Găiseni

⁴ Cocora 1968, p. 808-809.

⁵ Mihai Mitu dedică un capitol special acestor preocupări din tinerețe ale ierodiaconului Iosif, intitulat *O pagină necunoscută din istoria slavisticii românești: cercetările de etimologie slavo-română ale lui Iosif Naniescu*, în Mitu 2001, p. 194-207.

din județul Dâmbovița, iar după patru ani ajunge arhimandrit. În anul 1863 este numit egumen la Mănăstirea Sărindar din București⁶.

Arhimandritul Iosif Naniescu a ocupat funcții și în învățământ. În intervalul 1864-1870 a fost profesor de religie la Gimnaziul „Gheorghe Lazăr” și la Liceul „Matei Basarab” din București, iar între 1870 și 1871 a ocupat funcția de director al Seminarului Teologic Central din capitală.

La 23 aprilie 1872 Iosif Naniescu a fost hirotonisit arhiereu. Urcând treptele ierarhiei bisericești, ajunge la 18 ianuarie 1873 episcop al eparhiei Argeșului. În timpul păstoririi sale a inițiat restaurarea ctitoriei lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș⁷. La 10 iunie 1875 episcopul de Argeș a fost ales mitropolit al Moldovei și Sucevei, cu reședința la Iași, păstorind neîntrerupt până la moartea sa din 26 ianuarie 1902, de la care s-au împlinit 120 de ani (**Fig. 2**).

Înzestrat cu un înalt spirit patriotic, Iosif Naniescu și-a câștigat prestigiul în viața culturală, politică și religioasă a țării. A fost martor la cele mai de seamă evenimente ale secolului al XIX-lea: revoluția română de la 1848-1849, unirea principatelor române din 1859 și Războiul de Independență din 1877-1878. La 10 mai 1877 Iosif Naniescu a fost primul cleric care a salutat cucerirea Independenței de stat a României⁸. Pe de altă parte, ieșenii îi datorează două mari realizări mitropolitului: cumpărarea palatului lui Mihai Vodă Sturdza din Iași, alături de Mitropolie, în care a fost mutat la 1886 Seminarul „Veniamin”, care fusese înființat în anul 1804 de către mitropolitul Veniamin Costachi la Mănăstirea Socola; terminarea clădirii Mitropoliei din Iași, restaurată și încheiată în 1881-1886, pictată de Gheorghe Tătărescu și sfințită cu mare fast în 1887⁹.

În ceea ce privește contribuția sa la dezvoltarea muzicii psaltice, aceasta este pe deplin demonstrată de propriile creații ale mitropolitului rămase în manuscris, dar și de manuscrisele muzicale ale altor autori avute în biblioteca personală. Stăpânind tehnica și teoria cântărilor bisericești, din tinerețe Iosif a început să compună cântece psaltice¹⁰. O parte dintre ele au fost incluse de poetul, compozitorul și folcloristul Anton Pann (1796-1854) în *Rânduiala sfintei și dumnezeieștei Liturghii*, lucrare tipărită la București, în Tipografia de Muzică Bisericească, 1847¹¹. La data de 16 aprilie 1888, Iosif Naniescu a devenit membru de onoare al Academiei Române.

⁶ Vasilache 1940, p. 191-195; Păcurariu 1996, p. 300-301.

⁷ Șerbănescu 1965, p. 617.

⁸ Manea 2011, p. 437-438.

⁹ Stoicescu 1974, p. 426 și 456.

¹⁰ Ciubotaru 2012, p. 249-250.

¹¹ Un exemplar (nr. inv. 660) al lucrării lui Anton Pann se află în colecțiile ICEM „Gavrilă Simion” Tulcea.

Despre biblioteca sa

Iosif Naniescu a strâns o imensă bibliotecă și a fost el însuși autor de cărți pastorale, de cuvântări prilejuite de numeroase inaugurări și sfințiri de lăcașuri de cult, predici și pledoarii, de discursuri cu privire la anumite aspecte politice sau comemorări ale unor personalități culturale românești. În marea lor majoritate, aceste broșuri au fost publicate în timpul vieții sale, mai exact: 7 lucrări, 15 scrisori pastorale și 27 de cuvântări conform bibliografiei întocmite de preotul Iustin Gașpar¹². Dintre scrierile istorice și culturale ale lui Iosif Naniescu amintim două titluri apărute la Tipografia Cărților Bisericești din București: *Viața și traiul Sfinției sale părintelui nostru Nifon, patriarhul Țarigradului*, 1888; *Istoricul pe scurt al seminariilor în România, atât în Moldova, cât și în Țara Românească propriu-zisă sau Valahie*, 1893. A ținut cuvântări funebre impresionante la moartea episcopului Chesarie al Buzăului, a lui Gheorghe Asachi, a Catincăi Bolintineanu (sora lui Dimitrie Bolintineanu), precum și altor personalități: Ciprian Porumbescu, Mihai Eminescu, Mihail Kogălniceanu (la 3 iulie 1891) la care se pot adăuga alți oameni politici sau de cultură ai vremii.

Biblioteca mitropolitului Moldovei Iosif Naniescu a fost considerată, pe drept cuvânt, una dintre cele mai mari biblioteci personale moldovene din secolul al XIX-lea, din care nu au lipsit cărți ale autorilor români, francezi, englezi, greci, italieni, cărți de literatură română și străină, lucrări de istorie și geografie, de teologie și de filosofie, lucrări cu caracter economic și științific, dicționare, enciclopedii, manuale școlare, dar și cărți mai vechi considerate rare și prețioase în zilele noastre. În anul 1888 – anul intrării în Academia Română ca membru de onoare – mitropolitul a donat Bibliotecii Academiei primele manuscrise și lucrări personale din vasta sa bibliotecă, considerând că studiile de limbă și de istorie ale unui popor nu pot progresa fără o mare bibliotecă națională. Însă cele mai consistente donații le-a făcut începând din 1894. Gestul mării sale donații făcute Academiei în anul 1894 răspunde pe deplin acestui crez, sute de manuscrise și mii de cărți ale mitropolitului așteptând și în prezent să fie răsfoite de către specialiști – teologi, filologi, istorici, bibliofili.

Pregătind minuțios donațiile anului 1894, dovadă fiind listele de cărți din inventarele întocmite, cu siguranță atunci a fost realizată ștampila «Biblioteca Mitropolitului Moldovei și Sucevei Iosif Naniescu. Dăruită Academiei Române în 1894» și aplicată pe filele volumelor. În mijloc apare stema (scutul) cu Sf. Gheorghe călare pe cal, omorând cu sulița balaurul, imagine prezentă și pe steagul Moldovei medievale. Stema este suprapusă de mitra cu cruce. Cărțile păstrate acum în colecțiile tulcene, ce fac obiectul studiului nostru, poartă

¹² Gașpar 1982, p. 357.

această ștampilă cu anul donației 1894 și presupunem că au ajuns la BAR în cadrul donațiilor lui Naniescu din acest an.

În ceea ce privește manuscrisele din biblioteca sa, acestea au fost publicate în cea mai mare parte de Gabriel Ștrempel în cele patru volume din *Catalogul manuscriselor românești*, o lucrare de referință care a văzut lumina tiparului în intervalul 1978-1992. Mitropolitul Iosif Naniescu a dăruit Academiei sute de manuscrise românești și slavone în anii 1884, 1888, 1892, 1894 și în 1901, cu numai câteva luni înainte de a se stinge din viață. După moartea sa, în anul 1915, alte manuscrise au fost donate aceleiași instituții de către Casa Bisericii. Pentru a ilustra vechimea și valoarea manuscriselor dăruite de mitropolit, amintim câteva conform catalogului întocmit de G. Ștrempel: *Miscelaneu*, [datat 1682], 53 foi¹³; *Proloage pe lunile decembrie – februarie*, [sec. XVIII], 133 foi¹⁴; Teofilact, arhiepiscopul Bulgariei, *Tâlcul Evangheliilor*, [sec. XVIII], 401 foi¹⁵; *Miscelaneu de literatură monahală*, [sec. XVIII], 294 foi¹⁶; *Descoperirea sfintei Liturghii*, [sec. XIX], 12 foi¹⁷; A. Donici, *Fabule*, [sec. XIX], 25 foi, copie după ediția tipărită la Iași în 1840¹⁸; *Omilii, discursuri și cuvântări funebre*, 1838-1870, 17 foi¹⁹. Un catalog al manuscriselor grecești aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei a fost întocmit și publicat încă din 1909 de către Constantin Litzica. Din cele 830 de manuscrise cuprinse în această lucrare, 71 provin din biblioteca personală a lui Iosif Naniescu dăruite, de asemenea, la 1894²⁰.

O imagine clară asupra varietății și valorii cărților din biblioteca mitropolitului, dar și asupra modului în care s-a făcut donația către Biblioteca Academiei Române, ne este dată de listele de inventar păstrate la SJAN Iași (manuscrisul nr. 1637), publicate în anul 2012. Documentul dezvăluie, de fapt, 5 inventare întocmite de colaboratorii lui Iosif Naniescu și tot atâtea etape ale predării cărților la Academie, încadrate cronologic în februarie-martie 1894 (3 transporturi), în martie 1895 (al 4-lea transport), și în noiembrie 1900 cea de-a 5-a donație. Astfel, primul transport trimis de mitropolitul Iosif Naniescu la 26 februarie 1894 conținea, „în patru căruțe”, 780 de volume de carte străină în latină, greacă și franceză, din secolele XVI-XIX. În inventar sunt trecute titluri ale unor istorici și filosofi antici, renașcențiști sau moderni: Sf. Augustin, *Opera*,

¹³ Ștrempel 1978, p. 117-118 (manuscris nr. 464, dăruit BAR în 1888); cuprinde și *Viața și traiul Sfinției sale părintelui Nifon*, lucrare publicată de Iosif Naniescu – Constantin Erbiceanu în același an.

¹⁴ *Ibidem*, p. 339 (manuscris nr. 1463, dăruit BAR în 1894).

¹⁵ *Ibidem*, p. 340 (manuscris nr. 1467, dăruit BAR în 1894).

¹⁶ Ștrempel 1983, p. 17 (manuscris nr. 1621, dăruit BAR în 1894).

¹⁷ *Ibidem*, p. 399 (manuscris nr. 2898, dăruit BAR în 1901).

¹⁸ Ștrempel 1987, p. 62 (manuscris nr. 3250, dăruit BAR în 1901).

¹⁹ *Ibidem*, p. 299 (manuscris nr. 4014, dăruit BAR în 1915).

²⁰ *Apud* Ciubotaru 2012, p. 261 nota 62.

Basilea, 1569 (10 vol.); Tertulianus et Arnobius, *Opera*, Paris, 1580; Cicero, *Epistole ad Atticum*, 1581; J. Flavius, *Histoire de Juifs*, Amsterdam, 1681; Cristofor Cellarius, *Horae samaritanae*, Francfort et Jena, 1705; Joan Milius, *Novum Testamentum*, Lipsia, 1723; Theophilactus, *Opera omnia*, Veneția, 1754; J. Milton, *Le paradis perdu*, Paris, 1881 ș.a. La 12 martie 1894 a fost predat al doilea transport de 1.760 de cărți, atât carte străină din secolele XVII-XVIII în latină și franceză, cât mai ales carte românească modernă scrisă de autori contemporani cu mitropolitul, care era interesat de noile apariții editoriale din diverse domenii. Printre autorii români îi regăsim pe: B. Boerescu, Gh. Asachi, I. Văcărescu, Vasile Conta, Costache Negruzzi, I. Heliade-Rădulescu, Mihail Kogălniceanu, Antioh Cantemir, August Treboniu Laurian, Ion Ionescu de la Brad, G. Sion, C. D. Aricescu, Melchisedec Ștefănescu. Dintre lucrările donate acum menționăm câteva: Haselbauer, *Fundamenta grammatica*, Praga, 1772; G. Demeter, *Grammatica graeca-latina*, Viena, 1785; *Așezământ pentru ocnă*, Iași, 1857; *Legiuire pentru proprietarii de moșii*, București, 1862; Vasile Conta, *Metafizică materialistă*, Iași, 1879; D. Bolintineanu, *Călătorii la Ierusalim și în Egipt*, București, 1867. După nici două săptămâni, la 24 martie 1894, a urmat cel de-al treilea transport și ultimul din acest an, conform inventarelor din arhivele de la Iași. Cu o singură căruță s-au trimis la BAR 560 de volume de carte românească din secolul al XIX-lea, în special cărți de literatură, de teologie, precum și lucrări în limba greacă²¹.

Cea mai consistentă donație a lui Iosif Naniescu a fost făcută un an mai târziu, în martie-aprilie 1895, când s-au predat Academiei aproximativ 2.850 de lucrări, dar și vreo 400 de broșuri în română, franceză și greacă, 193 de manuscrise din arhiva personală a mitropolitului și alte 235 de plicuri cu scrisori și documente bisericești. Acest al patrulea transport este și mai valoros, prin faptul că vorbim de carte de cult în limba română datând din secolele XVII-XIX. Se spune în document că titlurile cărților sunt consemnate în două caiete alăturate procesului-verbal. Dintre edițiile de carte românească veche și modernă menționate în acest inventar, amintim: *Cazanie*, Govora, 1642; *Noul Testament*, Bălgrad, 1648; *Biblia* lui Șerban Cantacuzino, București, 1688; *Evanghelie*, Snagov, 1697; *Cazanii*, Râmnic, 1748; *Arhieratikon*, Blaj, 1777; *Biblia*, Blaj, 1795; Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812; *Ceaslov*, Neamț, 1833; *Sfânta Evanghelie*, Buzău, 1834; *Tâlcuiala Evangheliilor*, Buda, 1835; Andrei Șaguna, *Biblia*, Sibiu, 1856-1858, etc. Procesele-verbale au fost întocmite de prof. univ. Dragomir Demetrescu, foarte apropiat lui Iosif Naniescu, predarea cărților fiind făcută lui Ioan Bianu, directorul Bibliotecii Academiei din 1884 și organizatorul principal al colecțiilor

²¹ Ciubotaru 2012, p. 258-260.

în vremea sa. În noiembrie 1900, listele de inventar ne indică un ultim transport de 420 de volume și broșuri²².

Totalizând inventarele prezentate mai sus, rezultă că donațiile lui Iosif Naniescu din anii 1894, 1895 și din 1900 însumează circa 7.300 de cărți, manuscrise, documente și broșuri. Deducem că diferența de până la 10.000, cifră menționată în testamentul său la sfârșitul anului 1900, este susținută de donațiile substanțiale făcute de mitropolitul Moldovei până în 1894.

Revenind la ceea ce ne-am propus de fapt, redăm infra listele exemplarelor transferate de la BAR la Tulcea mult mai târziu, cărți care corespund bibliotecii lui Iosif Naniescu, după inventarele întocmite cu prilejul donațiilor sale.

Cărți publicate în 2011

Dintre cărțile dăruite Academiei Române la 1894, au fost identificate, cu ani în urmă, în patrimoniul Institutului de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea, 34 de volume de carte românească veche și modernă, imprimate între 1800 și 1876, listă pe care o reedităm²³ în articolul de față. Toate aceste cărți au la începutul lor, uneori și la sfârșit, ștampila «Biblioteca Mitropolitului Moldovei și Sucevei Iosif Naniescu. Dăruită Academiei Române în 1894»:

1. Mavrocordat, Nicolae, *Filotheou Parerga*, Viena, 1800
2. *Acte oficiale. Date cu ocazia numirii Preacuvioșiei Sale Arhimandritul Dionisie*, Mănăstirea Neamț, 1855
3. Agapie Criteanul, Aghioritul, *Slujba sfințit [sic!] mucenic Modest, Arhiepiscopul Ierusalimului*, traducere din limba grecească de Episcopul Hușului kir Sofronie, Mănăstirea Neamț, 1848
4. Aricescu, C. D., *Procesul meu pentru Oda la Grecia*, București, 1863
5. Atanasiu, G., *Lucrările legiuitoare prezentate în anul 1855 Înăl. Sale D-l B. D. Știrbei*, București, 1861
6. Bernardin de Saint-Pierre, J., *Paul și Virginia*, traducere de A. Pelimon, ed. a 3-a, București, Tipografia Națională, 1876
7. Bouvet, Francisque, *Resbelul și civilizațiunea: tractat istoric*, tradus de Toma Sergiescu, București, Tipografia Națională a lui Iosif Romanov et Comp., 1859
8. Burchi, Ștefan, *Condica criminalicească cu procedura ei*, ed. a 2-a, București, Tipografia lui Iosef Copainig, 1852
9. Cantemir, Antioh, *Satire și alte poetice compuneri*, Iași, 1844
10. Duruy, Victor, *Elemente de istoria generală*, traducere de Al. I. Crețiescu, tom I, București, Tipografia Colegiului Național, 1856

²² *Ibidem*, p. 261-263.

²³ Manea 2011, p. 439-441.

11. *Elocuență bisericască sau Cuvinte ale celor Sfinți Atanasie cel Mare, Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur*, București, În Tipografia lui Eliad, 1837
12. Episcopescul, Ștefan Vasilie, *Oglinda înțelepciunii: Conștiința sineșului*, București, În Tipografia Colegiului Sf. Sava, 1843
13. Féreal, V. de, *Misterele Inkuișiției*, traducere de P. M. Georgescu, vol. 1, București, Librar-Editor George Ioanid, 1855
14. Heliade-Rădulescu, Ion, *Elemente de historia românilor sau Dacia și România*, ed. a 2-a, București, Tipografia Statului, 1869
15. Hrisoverghi, Al., *Poezii*, Iași, La Cantora Foaiei Sătești, 1843
16. Ionescu, Radu, *Cânturi intime. Poesii*, București, Imprimeria Santei Mitropolii, 1854
17. *Învățăture creștinești folositoare de suflet*, ed. a 3-a, Neamț, 1861
18. Lesvioudacs, Al. Geanoglu, *Istorie bisericască*, traducere din limba greacă, București, 1845
19. Makreos, Sergios, *Iubitoriul de înțelepciune*, Iași, Tip. Sfintei Mitropolii, 1831
20. Marmontel, Jean-François, *Velisarie*, București, În Tipografia lui Eliade, 1844
21. Melchisedec, Ștefănescu, *Chronica Hușilor și a Episcopiei cu aseminea numire*, București, 1869
22. Miniati, Ilie, *Peatra scandelei sau Lămurire despre începutul și principiile adevărate ale schismei și neînțelegerii ambelor Biserici de Răsărit și Apus*, traducere de Veniamin Costachi, Iași, La Cantora Foaiei Sătești, 1844
23. *Moral sau datorile creștinului și purtarea cea cu bună cuviință în Sfânta Biserică*, București, În Tipografia lui Anton Pann, 1849
24. Pelimon, Alessandru, *Bucur, istoria fundării Bucureștilor*, București, Tipografia Națională a lui Iosif Romanov et Comp., 1858
25. Plutarh, *Paralela sau Viețile bărbaților iluștri*, București, Tipografia Colegiului Național, 1857
26. Popa, Vasile, *Viața Mântuitorului nostru Iisus Hristos în scurt adunată*, Iași, În Tipografia Sf. Mitropolii, 1844
27. *Praștie*, Mănăstirea Neamț, 1837
28. *Regulile sau gramatica poeziei*, trad. de Ion Heliade-Rădulescu, București, 1831
29. Romani, Felice, *Norma: tragedie lirică*, tradusă de Ion Heliade-Rădulescu, București, În Tipografia lui Eliade, 1843
30. *Sfânta Evanghelie*, Buzău, În Sfânta Episcopie, 1834
31. *Slujba cuviosului Dimitrie cel Nou*, ed. a 3-a, București, În Tip. lui I. Iliad, 1832
32. Sturza, Mihail, *Culegere împărțșirilor a Preainălțatului Domn Mihail Sturza Grigorie Voievod*, Iași, La Institutul Albinei, 1840

33. Tasso, Torquato, *Ierusalimul liberat: poem epic*, traducere în proză de Atanasie N. Păcleanu, tom II, București, Tipografia lui Iosef Copainig, 1852

34. Valentineanu, I. G., *Biografia oamenilor mari*, Paris, 1859

Prima carte menționată aparține culturii românești vechi, și anume romanul *Filotheou Parerga* al lui Nicolae Mavrocordat (1680-1730), lucrare imprimată postum în anul 1800 la Viena, în limba neogreacă²⁴. Mitropolitul Iosif Naniescu cunoștea bine greaca și franceza, astfel de lucrări, care i-au aparținut, fiind justificate și din acest punct de vedere. Fără îndoială că romanul filosofic al primului domn fanariot Nicolae Mavrocordat, fiul lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul (1636-1709), a stârnit interesul lui Iosif Naniescu. Opera a fost scrisă de prințul N. Mavrocordat în anii 1717-1719, între cele două domnii din Țara Românească (1716-1717, 1719-1730), pe când se afla în Transilvania, și a circulat în mai multe variante manuscrise în timpul vieții autorului. Achiziționând o copie manuscrisă pentru biblioteca regelui Franței, abatele Bignon aprecia la 1720 că *Filotheou Parerga* este un roman foarte instructiv și amuzant, scris elegant, cu personaje desprinse din realitatea vremii. Nicolae Mavrocordat proclamă suveranitatea rațiunii în scrierea sa, considerând-o fundamentul necesar al cunoașterii umane. Prețiosul exemplar tulcean²⁵ are ștampila pe pagina a 3-a, la început. Deși această carte nu apare între titlurile prezente în listele de inventar la care am făcut referire anterior, ea a fost dăruită Academiei Române cu prilejul unui transport din martie 1894, alături de nenumărate cărți prețioase de literatură în limba greacă.

În ceea ce privește volumele românești din secolul al XIX-lea, se observă o mare varietate de titluri și de conținut, de la cărți de morală creștină și de teologie dogmatică, până la lucrări de importanță istorico-literară: cărți de cult, de literatură, de gramatică, versuri, biografii, tratate de istorie, cărți de filosofie, tratate juridice. Apar în listă lucrări scrise de Ion Heliade-Rădulescu, Atanasie Păcleanu, Alessandro Pelimon, Antioh Cantemir, Ștefan Burchi sau traduceri din literatura universală în limba română, în secolul traducerilor din limba franceză mai ales. Astfel de cărți au fost aduse cu căruțele la BAR în anul 1894, toate din biblioteca personală a lui Naniescu.

Noi identificări din biblioteca mitropolitului Iosif Naniescu

În ultimii ani am identificat noi exemplare în colecțiile muzeului tulcean, mai exact 10 cărți românești moderne imprimate între 1837 și 1870, de asemenea cu un conținut divers, listă inedită pe care o redăm în ordinea

²⁴ Această ediție nu este descrisă în *Bibliografia românească veche (1508-1830)*, deși alte lucrări ale lui Nicolae Mavrocordat, precum *Despre datorii* (4 ediții - 1719, 1722, 1725, 1739) și *Cuvânt contra nicotinei* (1786), se regăsesc în BRV II. Specialistul D. Râpă-Buicliu adaugă *Filotheou Parerga* bibliografiei românești vechi (Râpă-Buicliu 2000, p. 119-120, Addenda).

²⁵ Cota: CRV XVIII 244; Manea 2013, p. 96-98.

alfabetică a autorilor. Pe filele cărților, locul ștampilei, care arată proveniența lor inițială, biblioteca mitropolitului Iosif, este pe foaia de titlu, pe versoul foii de titlu sau pe alte foi liminare.

1. Alfieri, Vittorio, *Din operele lui Alfieri*, tom I: *Saul – tragedie în cinci acte*, traducere de C. Aristia, București, Tipografia lui Eliad, 1836²⁶

2. Beldimanu, Alecu Vornicul, *Eterie sau jalnicele scene prilejite în Moldavia din resvrătirile grecilor, prin șeful lor Alesandru Ipsilanti, venit din Rusia la anul 1821*; editată de banul și cavalerul Alecu Balica, Iași, Tip. Buciumului Român, 1861²⁷

3. Benescu, Ilie, *Jos voi, sus noi, oameni noi. Dioramă macroscopică*, București, Tipografia Nifon Mitropolitul, 1860²⁸

4. *Bilanțul anului de la 11 Februarie 1866 până la 11 Februarie 1867*, București, Tip. Theodor Michaescu et C-nie, 1867²⁹

5. Charma, Antoine, *Manual de psihologie, logică, morală și theodicee*; tradusă după ultima edițiune din 1868 de Dr. N. Nitzulescu, București, Imprimeria Statului, 1870³⁰

6. Chateaubriand, F. R. de, *Eventurile celui din urmă Abenseragiu*, traduse de I. N. Șoimescu, București, Edit. Gheorghe Ioanid, 1852³¹ (**Fig. 3**)

7. Heliade-Rădulescu, Ion, *Vocabularu de vorbe streine în limba română, adică slavone, ungurești, turcești, nemțești, grecești etc.*, București, în Tipografia lui Eliade, 1847³² (**Fig. 4**)

8. Hugo, Victor, *Angelo, tiranul Padovei*, tradusă de C. Negruzzi, București, în Tipografia lui Eliad, 1837³³

9. Opran, Petre, *Cestia proprietății de moșii în Principatul Romania = Question de la propriété foncière dans la Principauté Roumaine*, Paris, De Soye – Bouchet, imprimori, 1858³⁴

10. Paccard, J. E., *Iudita Franțeză sau Clotilda și Edmond: Romanț istoric din al 6-lea veac*, tom I, tradus de I. D. Negulici, București, în Tipografia lui Fr. Valbaum, 1844³⁵

Din punctul de vedere al conținutului, patru cărți sunt traduceri românești din literatura universală (Hugo, Chateaubriand, Alfieri, Paccard), alte patru titluri sunt lucrări istorice (autori Alecu Beldiman, Ilie Benescu, Petre Opran),

²⁶ Cota: CRM XIX 1532; BRM 1984, p. 81 nr. 1408.

²⁷ Cota: CRM XIX 1510; BRM 1984, p. 329 nr. 6120.

²⁸ Cota: CRM XIX 1559; BRM 1984, p. 334 nr. 6200.

²⁹ Cota: CRM XIX 1146; BRM 1984, p. 362 nr. 6636.

³⁰ Cota: CRM XIX 1135; BRM 1984, p. 664 nr. 12042.

³¹ Cota: CRM XIX 1380; BRM 1984, p. 665 nr. 12050.

³² Cota: CRM XIX 1446; BRM 1986, p. 235 nr. 20081.

³³ Cota: CRM XIX 1418; BRM 1986, p. 640 nr. 26790.

³⁴ Cota: CRM XIX 1515; BRM 1989, p. 687 nr. 42670.

³⁵ Cota: CRM XIX 1417; BRM 1989, p. 711 nr. 43082.

vocabularul „de vorbe străine în limba română” al lui I. Heliade-Rădulescu și un manual de psihologie pentru școlile secundare, în traducere românească. Volumele au fost dăruite Bibliotecii Academiei Române la 1894, odată cu alte mii de cărți.

Surse de constituire a bibliotecii sale

Pe volumele aflate în proprietatea sa, Iosif Naniescu obișnuia să semneze ca posesor. Astfel, pe foaia de titlu a cărții lui Antioh Cantemir, *Satire și alte poetice compuneri*, Iași, 1844³⁶, menționată în prima noastră listă, avem însemnarea cu cerneală neagră: „Și aceasta este din cărțile mele, Arhim. Iosif Naniescu” (**Fig. 5**). Ștampila ex-libris, care arată că exemplarul a fost dăruit Bibliotecii Academiei Române la 1894, se găsește pe foaia de titlu falsă a exemplarului păstrat acum la Tulcea.

În secolul al XIX-lea, Iosif Naniescu își putea procura cărțile dorite cumpărându-le din librării de la Iași, București și nu numai, dezvoltându-și biblioteca personală în ambele orașe. Datorită statutului pe care îl avea, foarte multe exemplare le primea ca donații sau cu dedicații din partea autorilor. În acest sens, lucrarea lui Melchisedec Ștefănescu, *Chronica Hușilor și a Episcopiei cu aseminea numire*, București, 1869³⁷, are pe foaia de titlu dedicația-autograf pentru Iosif Naniescu: „Părintelui Iosifu Naniescu, Ep. Melchisedec”. De altfel, episcopul Romanului Melchisedec Ștefănescu (1823-1892) și mitropolitul Iosif Naniescu au avut o colaborare și o strânsă legătură de prietenie.

Ediții mai vechi au fost achiziționate și prin „răscumpărare” de către Iosif Naniescu. Însemnarea de pe o altă carte din patrimoniul muzeului tulcean ne arată proveniența ei în biblioteca mitropolitului. Este vorba despre *Sfânta Evanghelie* tipărită la Buzău în 1834³⁸ (vezi prima listă), în care, pe pagina 7, Iosif Naniescu nota la 1890 cu cerneală violet: „Dela [sic!] moștenitorii reposatului Arhimandrit Isaia, sa [sic!] rescumperat de mine † Iosif mitr. Moldovei, în anul 1890”. Mai jos, pe aceeași pagină, cu alfabet chirilic și cerneală neagră, apare scris: „Di(n)tre cărțile mele † Isaia Arhima(n)dri(t)”. În 1894 cartea avea să fie donată Bibliotecii Academiei conform ștampilei ex-libris de pe pagina a 3-a, ajungând ulterior, prin transfer, în fondurile tulcene³⁹.

Potrivit considerațiilor lui Gabriel Ștrempel cu privire la „numărul impresionant al tomurilor lăsate de răposatul mitropolit”, multe dintre volume au aparținut de fapt lui Veniamin Costachi și lui Calinic Miculescu, predecesorii lui Iosif Naniescu în scaunul mitropolitan de la Iași, iar alte cărți din biblioteca lui

³⁶ Cota: CRM XIX 550; BRM 1984, p. 554 nr. 9956.

³⁷ Cota: CRM XIX 455; BRM 1989, p. 284 nr. 35952.

³⁸ Cota: CRM XIX 592; BRM 1986, p. 269 nr. 20651.

³⁹ Manea 2011, p. 442.

proveneau de la diferite mănăstiri din Moldova și Muntenia, precum Neamț, Socola, Căldărușani⁴⁰, ceea ce pare credibil și justifică totodată proveniența unor valoroase manuscrise, documente mănăstirești și cărți rare românești și străine din biblioteca mitropolitului.

Concluzii

În patrimoniul Institutului de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea se păstrează 44 de volume din biblioteca personală a mitropolitului Moldovei și Sucevei Iosif Naniescu, care provin de la Biblioteca Academiei Române (fond de preluări din anii 1978-1980). Toate aceste exemplare de carte românească, imprimate între 1800 și 1876, poartă ștampila cu textul «Biblioteca Mitropolitului Moldovei și Sucevei Iosif Naniescu. Dăruită Academiei Române în 1894» și au intrat în colecțiile Bibliotecii Academiei odată cu donațiile din martie 1894, care au depășit 2.300 cărți.

Fără să fi fost neapărat un bibliofil, un istoric sau un cercetător, dar având preocupări lingvistice și nu numai, Iosif Naniescu a strâns în biblioteca personală cărți valoroase și variate, manuscrise și documente, dovedindu-se un mare teolog preocupat de cultura românească și universală. Așa cum am arătat, sunt cărți în română, greacă și franceză, limbi pe care mitropolitul le cunoștea, cărți vechi românești și străine, cărți moderne, cărți din literaturile română și universală, lucrări de istorie, de teologie, de economie și filosofie, dicționare, enciclopedii, manuale școlare etc.

Chiar dacă numai 44 de exemplare păstrate în colecțiile tulcene au făcut obiectul acestui studiu, titlurile completează listele și inventarele cu donații publicate anterior, iar cunoașterea bibliotecii mitropolitului Iosif Naniescu, donată în întregime Academiei Române (peste 10.000 de volume), pune în valoare colecționarul, patriotul, teologul și pe marele ierarh român al Moldovei.

List of illustrations

Fig. 1 – Ex-libris stamp «The Library of Iosif Naniescu Metropolitan of Moldavia and Suceava. Given to the Romanian Academy in 1894»

Fig. 2 – Iosif Naniescu Metropolitan of Moldavia and Suceava

Fig. 3 – F. R. de Chateaubriand, *The Adventures of the Last Abencérage*, Bucharest, 1852. Page 3 with ex-libris stamp

Fig. 4 – Ion Heliade-Rădulescu, *Vocabulary of Foreign Words in Romanian*, Bucharest, 1847. Page II with ex-libris stamp

Fig. 5 – Antioh Cantemir, *Satires and other Poetic Compositions*, Iasi, 1844. Title page with manuscript ex-libris

⁴⁰ Ștrempel 1992, p. 447 (Postfață).

Fig. 1 – Ștampila ex-libris «Biblioteca Mitropolitului Moldovei și Sucevei Iosif Naniescu. Dăruită Academiei Române în 1894»

Fig. 2 – Mitropolitul Moldovei și Sucevei Iosif Naniescu

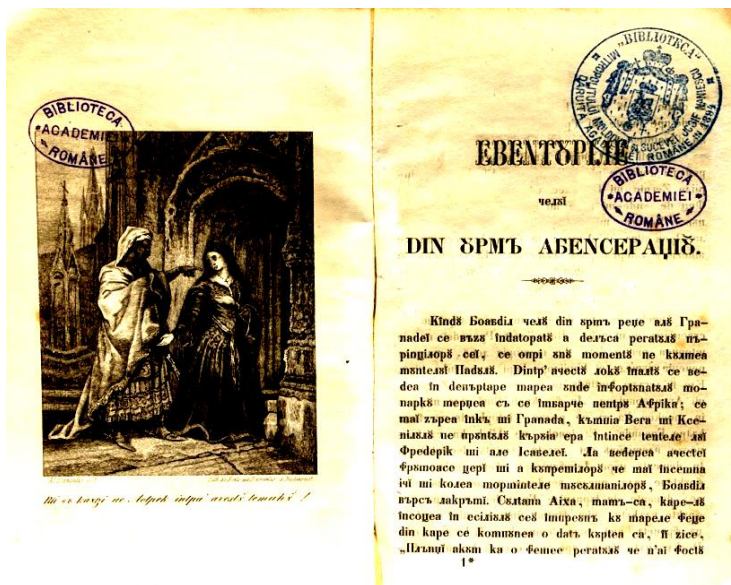

Fig. 3 – F. R. de Chateaubriand, *Eventurile celui din urmă Abenseragiū*, București, 1852. Pag. 3 cu ștampila ex-libris

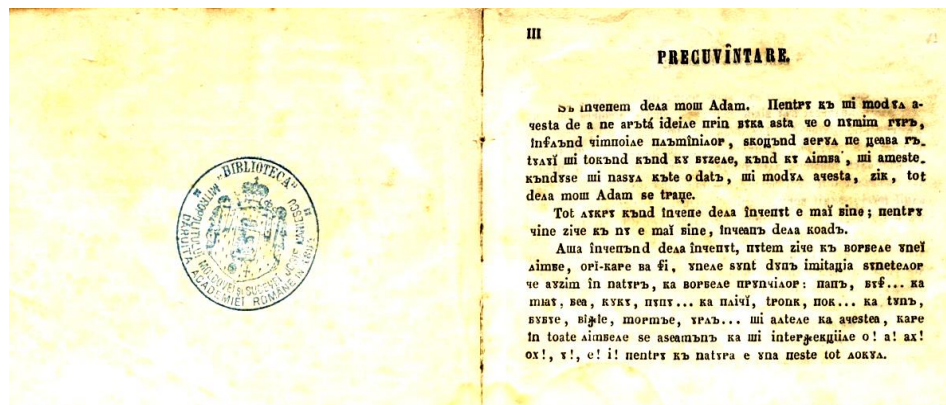

Fig. 4 – Ion Heliade-Rădulescu, *Vocabularu de vorbe streine în limba română*, București, 1847. Pag. II cu ștampila ex-libris

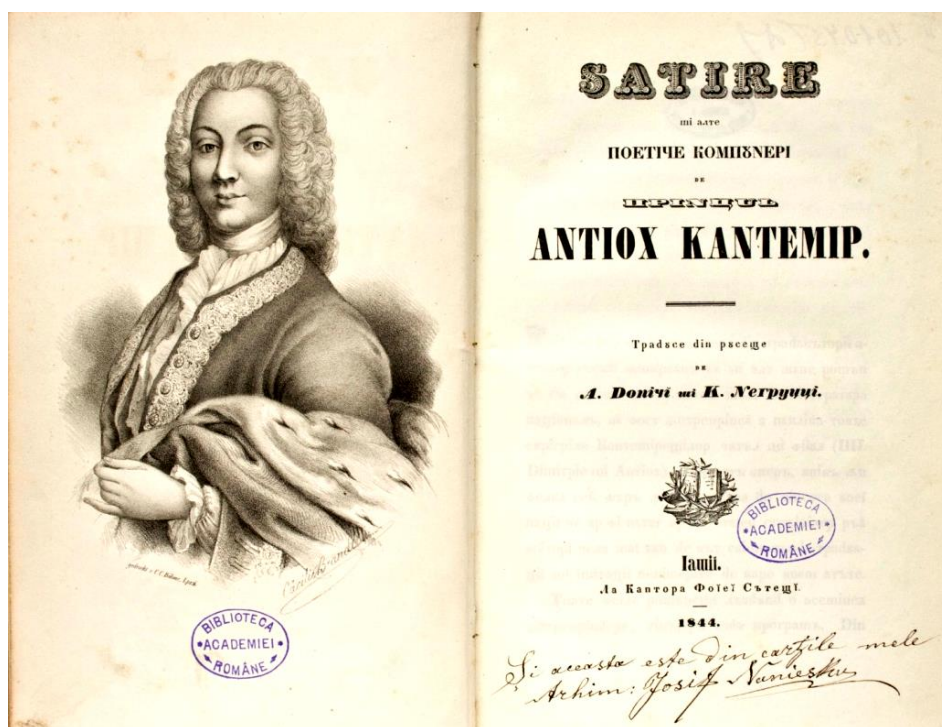

Fig. 5 – Antioh Cantemir, *Satire și alte poetice compuneri*, Iași, 1844. Foaia de titlu cu ex-libris autograf

Abrevieri bibliografice

- BRM 1984, 1986, 1989 – *Bibliografia românească modernă (1831-1918)*, vol. I-III, București, 1984-1989
- Ciubotaru 2012 – Iulian Marcel Ciubotaru, „Donațiile Mitropolitului Iosif Naniescu către Biblioteca Academiei Române”, în *Historia Universitatis Iassiensis*, III, 2012, p. 245-276
- Cocora 1968 – Gabriel Cocora, „Mitropolitul Iosif Naniescu și Buzăul”, în *Glusul Bisericii*, 27, 7-8, 1968, p. 806-812
- Costinescu, Marinescu 1974 – Petre Costinescu, Florin Marinescu, „Carte românească veche din biblioteca Mitropolitului Iosif Naniescu”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, L, 1-2, 1974, p. 63-81
- Dudu 1940 – V. Dudu, „Mitropolitul Moldovei Iosif al II-lea Naniescu și Academia Română”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XVI, 11, 1940, p. 595-598
- Gașpar 1982 – Iustin Gașpar, „Biobibliografie a Mitropolitului Iosif Naniescu (1818-1902)”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, LVIII, 3-4, 1982, p. 356-361
- Manea 2011 – Lăcrămioara Manea, „Din cărțile Mitropolitului Iosif Naniescu la Tulcea”, în *Îndrumător pastoral*, 3, 2011, p. 436-445
- Manea 2013 – Lăcrămioara Manea, *Circulația cărții vechi românești (manuscrisă și tipărită) în spațiul nord-dobrogean*, Brăila, 2013
- Mitu 2001 – Mihai Mitu, *Studii de etimologie româno-slavă*, București, 2001
- Păcurariu 1996 – Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996
- Râpă-Buicliu 2000 – Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia românească veche. Additamenta I (1536-1830)*, Galați, 2000
- Stoicescu 1974 – Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974
- Șerbănescu 1965 – Neculai Șerbănescu, „Episcopii Argeșului”, în *Mitropolia Olteniei*, 17, 7-8, 1965, p. 616-617
- Ștrempel 1978, 1983, 1987, 1992 – Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I-IV, București, 1978-1992
- Vasilache 1940 – Vasile Vasilache, *Iosif Naniescu, strălucit mitropolit al Moldovei*, Tiparul Sfintei Mănăstiri Neamțu, 1940